

Avrasya denkleminde jeopolitik kırılma; Ukrayna¹

Geopolitical breaking in Eurasian balance; Ukraine

Muhammet Kaçmaz*^a

^a Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya.

ORCID: M.K. 0000-0003-1062-8881

BİLGİ / INFO

Geliş/Received: 07.08.2019
 Kabul/Accepted: 29.04.2020

Anahtar Kelimeler:

Siyasi Coğrafya
 Jeopolitik
 Ukrayna

Keywords:

Political Geography
 Geopolitics
 Ukraine

*Sorumlu yazar/Corresponding author:
 (M. Kaçmaz) mkacmaz@sakarya.edu.tr

DOI:10.17211/tcd.603247

Atf/Citation:

Kaçmaz, M. (2020). Avrasya denkleminde jeopolitik kırılma; Ukrayna. *Türk Coğrafya Dergisi* (74), 157-165.
 DOI: 10.17211/tcd.603247

ÖZ / ABSTRACT

Ukrayna toprakları 1991 yılında SSCB'den bağımsızlığını ilan edene kadar doğulu ve batılı güçler arasında hep mücadele sahnesi olmuştur. 2014 yılında yapılan referandum sonucu Kırım'ın Rusya'ya bağlanması ile birlikte Ukrayna'nın jeopolitik önemi bir kez daha dünya gündeminin ana maddelerinden biri haline gelmiştir. Avrasya denkleminde jeopolitik kırılmalara neden olan Ukrayna toprakları tarihin her devresinde ya güçlü devletlere ev sahipliği yapmış ya da yayılcı politika izleyen devletlerin hedef tahtasında yer almıştır. Bu nedenle günümüz dünyasında Doğu ve Batı arasındaki mücadelenin önemli fay hatlarından birini de Ukrayna teşkil etmektedir. Ukrayna'nın sahip olduğu güçlü tarımsal olanaklar, doğal kaynakları ve Rusya ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında önemli enerji koridorlarından biri olması jeopolitik önemini ortaya koyan önemli nedenlerdir. Bu nedenlerle Ukrayna'nın iç ve dış politikası başta Rusya olmak üzere Avrupa Birliği ve ABD tarafından dikkatle takip edilmektedir. Ukrayna'ya komşu ve bölge ülkelerinin de kendi ülke ve bölge çıkarları için Ukrayna'ya yakın ilgi gösterme zorunluluğu da hesaba katıldığında dünyanın en önemli stratejik bölgesi Avrasya'nın batı kesimde yer alan Ukrayna'nın jeopolitik önemi ortaya çıkmaktadır. Jeopolitik önem açısından Türkiye ile oldukça benzer özellikler gösteren Ukrayna'nın geleceğini şekillendiren gelişmeler Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Zira Karadeniz Havzası'nda yaşanacak her türlü olumlu ve olumsuz gelişme siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal açıdan Türkiye'ye de etki edecektir. Bu makalede Ukrayna'nın jeopolitik önemi, Ukrayna'nın geleceğini etkileyen ve şekillendiren iç ve dış etkenler (Rusya, AB, ABD) ile Türkiye-Ukrayna arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Until its independence declared from the USSR in 1991 the territory of Ukraine was the scene of struggle between the eastern and western powers. As a result of the referendum in 2014, the geopolitical importance of Ukraine has once again become one of the main items of the world's agenda, with the Crimea being connected to Russia. The territory of Ukraine, which caused geopolitical breakings in the Eurasian balance, took place in the target board of states that either hosted strong states or followed expansionist politics in every period of history. Therefore, Ukraine is one of the important fault lines of the struggle between East and West in today's world. Strong agricultural opportunities, natural resources and being one of the important energy corridors between Russia and the European Union countries are important reasons that reveal the geopolitical importance of Ukraine. For these reasons, Ukraine's domestic and foreign policy is carefully followed by especially Russia, the European Union and the United States. The neighboring countries of Ukraine and the countries of the region must pay close attention to Ukraine for their country and region interests. Taking this into account, the geopolitical importance of Ukraine in the western part of Eurasia, one of the most important strategic region of the world, is emerging. The developments shaping the future of Ukraine, showing very similar characteristics in terms of the geopolitical importance of Turkey, are closely related to Turkey as well. Inasmuch as, all kinds of positive and negative developments will be experienced in Black Sea Basin will influence Turkey in terms of political, military, economic and social. In this article, the geopolitical importance of Ukraine, internal and external factors (Russia, EU, USA) that affect and shape the future of Ukraine, and also the relations between Turkey and Ukraine are investigated.

1. Giriş

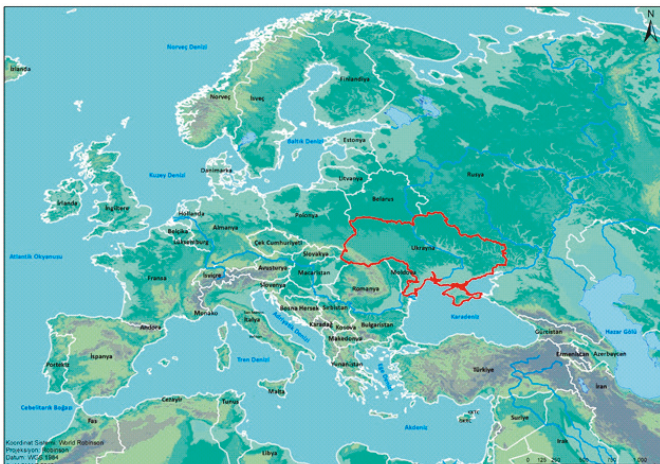
Yıkılan SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden biri olan Ukrayna'nın yönetim şekli cumhuriyet olup Karadeniz kıyısında kurulmuş dünya siyaseti ve ekonomisi açısından stratejik öneme sahip ülkelerden biridir. Batıdan Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Moldova ile kuzeyden Beyaz Rusya, kuzeydoğu ve

doğudan ise Rusya Federasyonu ile komşudur. Güneyinde yer alan Karadeniz aracılığı ile Bulgaristan, Türkiye, Gürcistan ile de komşuluk ilişkisi içerisinde yer almaktadır. 24 Ağustos 1991'de Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını ilan eden Ukrayna, 24 idari bölge (oblast), özel statüsü olan 2 şehir Kiev ve Sivastopol ve

¹Bu çalışma 2014 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Türkiye Ukrayna İlişkileri Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuş, güncellenerek makale haline getirilmiştir.

Kırım Özerk Cumhuriyeti'nden oluşur. Ukrayna'da çok partili sistem mevcuttur (Özdemir ve Demydova, 2011). Hristiyan nüfusun yoğun olduğu ülkenin başkenti Kiev olup, resmi dili Ukraynacıdır. Kharkiv, Lviv, Donetsk, Odessa önemli şehirlerden bazıları olmakla birlikte Odessa, Kheron, Nikolayev ve Sivastopol ülkenin önemli limanlarıdır. En yüksek yeri, Karpat Dağlarında 2061 m. ile Hoverla tepesi, güneyde Kırım Dağlarında ise 1545 m. ile Roman-Koş tepesidir. Ülke topraklarının %55'i ekilebilir tarım arazisidir. Nüfusun % 71'i Ukraynalı, %24'ü Rus, %5 diğer (yaklaşık 250.000 Tatar), ülke içinde Moldovalılar, Polonyalılar, Macarlar, Romenler, Rumlar, Almanlar, Bulgarlar ve Ermeniler diğer azınlıklar arasında yer almaktadır (Yıldırım, 2010). Amerikan kaynaklarına göre ise yaklaşık 44 milyon olan Ukrayna nüfusunun %77,8'ini Ukraynalılar oluştururken %17,3'ünü ise Ruslar oluşturmaktadır. Ukrayna nüfusunun içerisinde %0,6 ile Belaruslar, % 0,5 ile Moldovalılar, %0,5 ile Kırım Tatarları, %0,4 ile Bulgarlar, %0,3 ile Macarlar, %0,3 ile Romenler, %0,3 ile Polonyalılar, %0,2 ile Yahudiler yer almaktadır (CIA, 2019). Bu rakamlar CIA'nın genelde güncel tuttuğu "World Factbook" sayfasında 2001 tahmini rakamlar olarak ifade edilmiş olması bölgenin hassas etnik yapısını gösteren bir unsur olmak ile birlikte, ilgili bilgilerin güncel olmaması Amerika'nın henüz Ukrayna ile çok yakından ilgilenmediği anlamını taşımaktadır. Ancak son günlerde Amerikan donanmasının Karadeniz'de aktif olarak varlığını göstermek istemesi Karadeniz'de suların yeniden ısındığına bir delil olarak gösterilebilir (Habertürk, 2019). Bu durumun NATO faaliyetleri çerçevesinde rutin olarak gerçekleştirildiği ifade edilse de özellikle son yıllarda gerek Amerika'ya gerekse Rusya'ya ait olan gemilerin boğazlardan geçişlerinin ulusal ve uluslararası basında haber niteliği taşıması her iki ülke arasında Karadeniz'de yavaş yavaş tırmanan gerilimin yansıması olarak görülebilir.

"Ukrayna" sözlük anlamı ile "kenar, uç, sınır bölgesi" anlamına gelmektedir (Aydingün, 2014). Bu bağlamda coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan uluslararası konumu Türkiye'nin durumuna benzer niteliktedir. Her ne kadar kültür bakımından Batı'ya daha yakın olsa da ara bölge, sınır hattı, tampon bölge olarak anılmakta başka bir ifade ile de Doğu ile Batı'yı birbirinden ayıran fay hatlarının birinin üzerinde yer almaktadır. Ne doğulu ne batılı olamayan hem batılı hem doğulu olmak isteyen yapısı nedeniyle özellikle bağımsızlığını ilan etmesinden sonra istikrarı yakalayamayan bir ülke durumundadır.

Harita 1. Ukrayna ve çevre ülkeleri

Map 1. Ukraine and surrounding countries

2. Ukrayna'nın Jeopolitik Önemi

Ukrayna hem Avrupa'ya hem de Asya'ya dönük geniş sınırları olması dolayısı ile çok yönlü politikalar takip etmek zorunda olan bölgesel güçlerden biridir (Davutoğlu, 2010). Ukrayna toprakları AB tarafından Sovyet Sonrası Alan (Post Soviet Space) olarak tanımlanırken, Rusya tarafından ise Yakın Çevre (Near Abroad) olarak tanımlandığı görülmektedir (Bingol, 2014). ABD açısından Sovyet sonrası alanda jeopolitik çoğulculuk korunmalı yani Avrasya'da Rusya şemsiyesi altında herhangi bir bütünleşme önlenmeli, Ukrayna merkezi bir Avrupa devleti olmalıdır (Derman ve Ongarova, 2014). Brezinski (2005) Ukrayna'nın jeopolitik bir eksen olduğuna ve Rusya'nın dönüştürülmesinde yardımcı olduğunu dikkat çekerken, Rusya'nın Ukrayna olmadan Avrasya İmparatorluğu kurmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Rusya, ancak Ukrayna üzerinde hâkimiyet kurabilirse Avrupa ve Asya üzerinde güçlü yayılmacı devlet olması için gerekli maddi kaynaklara kavuşabilecektir. Rus jeopolitiği için ise Ukrayna'nın egemenliği o kadar olumsuz bir olgudur ki askeri çatışmayı teşvik edebilir. Ukrayna'nın jeopolitik önemi büyüklüğünden ve sınır teşkil etmesinden ileri gelmektedir yoksa Ukrayna bir devlet olarak herhangi bir jeopolitik öneme sahip değildir. Bu nedenle Ukrayna'nın bağımsız olarak varlığı sadece "tampon kordonu" olarak bir anlam ifade eder. Çelişkili jeopolitik eğilim unsurları bu ülkenin ne Doğu ne de Batı blokuna, diğer bir deyişle ne Rusya-Avrasya'ya ne de Orta Avrupa'ya tamamen birleşmesine izin vermez. Ukrayna, Rusya'nın batı kuşağında en zayıf noktasıdır ve "egemen Ukrayna'nın varlığı olgusu jeopolitik düzeyde Rusya'ya jeopolitik savaş ilanıdır. Batı jeopolitiğinin merkezi olan "Ukrayna meselesi" Moskova'nın acil önleyici tedbirler almasının gerektirmektedir zira artık Rusya'ya stratejik bir darbe indirilmesi söz konusudur (Dugin, 2016).

Dolayısıyla AB ile ABD'nin Ukrayna'yı Rusya'nın hâkimiyet alanından çıkarma hedeflerine karşılık Rusya Ukrayna'nın Atlantik sisteme entegrasyonunu büyük bir tehdit olarak görmekte ve Ukrayna'nın Batılı ülkeler ile birlikte hareket etmesini engellemeye çalışmaktadır (Gagarlı, 2014). Nitekim Rusya'nın bu durumu bir tehdit olarak algılamasında haklılık payı yüksektir. 1990'lı yıllardan itibaren ABD etkili bir şekilde Ortadoğu, Orta Asya, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da askeri, ekonomik ve psikolojik saldırıya geçmiştir. ABD'nin ve "Soros'un açık toplum" eksenli çalışmaları Kırgızistan'da, Gürcistan'da ve Ukrayna'da başarılı olurken, bu üç noktanın Rus stratejik derinliği açısından sınır uçları olduğunu unutmamak gerekir. Ukrayna'nın Karadeniz güvenliği için önemi, Rus donanmasının ana gücünün burada olmasıdır ve bu nedenle Rusya için Ukrayna hayat meselesi konumundadır. Rusya tarihine bakıldığında sınır uçlarından sıkıştırılan, daralan ve bunalan Rusya'nın barut fıçısına döndüğü ve küçük kıvılcımlarla patlama yaptığı görülmektedir. Rusya'nın 1855-1876 yılları arası daraldığı, 1877-1878 harbinde patladığı ve yakın çevresine çok ciddi zararlar verdiği bilinmektedir. AB ve ABD, 1989-2009 arasında izledikleri siyasetle Rusları bu davranışın içine itmeye başlamışlardır (Günay, 2010). Bu dönemde SSCB'nin coğrafi konum baskısı nedeni ile Avrasya derinliğine mahkûm olmaktan kurtulmak için Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalışması ve Afganistan'ı işgali ciddi stratejik hatalar olarak görülmektedir. Bu hatalar sonucunda Türkiye savaş başlamadan Batı bloku saflarına itilmiş, Afganistan ise Rusya için bir bataklık haline dönüşmüştür (Davutoğlu, 2010). Bu ne-

denle Ukrayna'daki gelişmeleri ve Kırım'ın işgalinin tarihten alacağımız dersler ve günün jeopolitik ve jeoekonomik gerçeklerini de dikkate alarak değerlendirdiğimizde bu daralma ve sıkışmanın Türkiye açısından da son derece tehlikeli olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim Rus harbi olarak da bilinen önceki süreçte Osmanlı dâhil olmak üzere birçok devlet ve millet ciddi zarar görmüş ve bölge yeniden şekillenmiştir. Tarihi ve coğrafi gerçekler göz önüne alındığında Kırım'ın işgalinin de özellikle Karadeniz Havzası'nda ciddi kırılmalara ve yeniden yapılanmalara neden olacağını öngörmek mümkündür. Ukrayna hem Batı hem Doğu için oldukça önemli bir ülkedir, dolayısı ile buradaki mücadele oldukça çetin geçecektir.

Kırım'ın işgalinden sonra ortaya çıkan Suriye krizi, Kırım sorununu geçici olarak dondurmuş ancak yakın bir gelecekte buradaki sorunların yeniden dünyanın önemli bir sorunu haline geleceği göz ardı edilmemelidir. Nitekim Ukrayna Rusya'nın savunması açısından son derece önemli bir ülkedir. Başkent Moskova'ya mesafe açısından yakınlığı, iki ülke arasında oldukça uzun ve genel itibarı ile kolay aşılabilen bir sınırın varlığı, Odesa ve Sivastopol limanlarının Rusya için hayati önemi, daha önce AB üyesi olan ülkeler ile Rusya arasında tampon görevi yapması Rusya'nın Ukrayna'dan vazgeçmesinin mümkün olmadığını gösteren göstergelerden yalnızca birkaçıdır. Ukrayna'nın jeopolitik önemi I. ve II. Dünya savaşlarında çok net bir biçimde ortaya çıkmış ve Ukrayna toprakları tampon bölge olmasından dolayı ağır bedeller ödemiştir (Bingöl, 2014). Jeopolitik önem açısından Kırım'ın da özel bir önemi vardır. Kırım yarımadası bir taraftan Karadeniz'in kuzeyini kontrol ederken diğer taraftan Kerç boğazı vasıtasıyla Avrupa ve Kuzey Kafkasya arasında köprü kurmaktadır. Rusya'nın Kırım'ı işgali ile uluslararası bir kriz haline gelen Ukrayna iç krizine AB ve ABD'den sonra NATO da dâhil olmuştur. NATO Genel Sekreter Rasmussen, "Rusya artık, NATO için tehdit oluşturacak bir ülkedir" şeklinde ifadesi ile de yeniden Soğuk Savaş dönemine dönüş sinyalleri vermiştir (Tarakçı, 2014). Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı Dmitriy Rogozin'in Kırım ve Sivastopol'un Rusya ile birleşmesini tek kutuplu dünyanın sonu olarak ilan etmesi de oldukça dikkat çekicidir (Erol, 2014).

Bu kriz Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan beri gördüğü en ciddi kriz olarak görülmüş ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Avrupa böylesine bir kriz ile yüz yüze kalmamıştır. Bu krizde AB ülkeleri arasındaki farklı politik fikirler nedeni ile AB'nin Rusya'ya karşı etkili ve başarılı bir politika izlemediği görülmektedir. Putin ve Rus milliyetçileri için Ukrayna Avrupa için ifade ettiğinden çok daha fazla stratejik öneme sahiptir. Bölünmüş Avrupa, Rusya ile yakın ekonomik, politik ve enerji bağları olan ve önceliği Ukrayna olmayan Almanya'nın yaptırımları uygulaması etrafında toplanmıştır. Almanya NATO ve AB'nin Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde yayılmasına her zaman güçlü bir şekilde karşı çıkmaktadır. Bazı AB ülkeleri de tarihi bağları (Yunanistan, GKRY) dolayısı ile yaptırımların uygulanmasına karşı çıkarken, Putin destekçilerinin güçlü olduğu ülkeler (Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan) de yaptırımlara sıcak bakmamaktadır. Benzer politikaları benimseyen siyasi yapıların oylar açısından geniş kitlelere ulaştığı ülkeler (Hollanda, Finlandiya, Danimarka, İtalya) de bulunmaktadır. Ayrıca Fransa, Avusturya, İtalya ve Almanya'nın Rusya ile uzun dönemli güçlü ekonomik, finansal ve enerji bağları bulunmaktadır. Son olarak Hollanda'da yapılan AB-Ukrayna ortaklık anlaşması referandumunu Hollandalıların reddetmesi de AB'yi zor durumda bırakan

durumlardan biri olmuştur. Sonuç olarak Rusya'nın daha fazla milliyetçi, yenilikçi ve agresif bir duruma geldiği aşamada AB "uyurgezerlik" durumunda olduğundan krizde etkili bir faktör olarak devreye girememiştir (Kuzio, 2016).

ABD'nin yeni bir Soğuk Savaş sürecini başlatmak için Ukrayna'yı kullandığı yönündeki görüşlere karşın Ukrayna'daki gelişmelerin ABD ve AB'nin kontrolünden çıktığını da ifade edenler bulunmaktadır. Her iki olasılık da ABD'nin, Rusya'yı belirli bir bölgeye bağlayarak uluslararası toplumdaki kopartmak ve dünya çapındaki nüfuz alanını daraltmak amaçlı plan ve stratejileri ile uyumludur. Karadeniz Rusya'nın askeri, ekonomik ve ticari açıdan yumuşak karnıdır (Tarakçı, 2014). Bundan sonraki süreçte Rusya'nın adımlarını ve bölgenin kaderini belirleyecek olan aslında kısmen AB büyük oranda ise ABD'nin alacağı kararlar olacaktır. Uzlaşma olmadığı takdirde çatışma ve savaş senaryoları masada çoktan yerini almıştır, Nitekim Kırım'ın işgali de bunun en büyük göstergesidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde mecburi olarak Asya üzerine odaklanan Rusya, Kırım'ı işgal ederek yeniden yönünü Avrupa'ya döndüğünü ve Doğu Avrupa'da hak iddia ettiğini tüm dünyaya ilan etmiştir. Kırım'ın işgalinden sonra küresel sahnedeki adımlarını daha da sıklaştıran Rusya hemen akabinde uzun yıllardır başta askeri olmak üzere siyasi ve ekonomik olarak yatırım yaptığı Suriye'de krizi de fırsata çevirerek daha aktif ve etkili rol almıştır. Suriye krizinde ana aktörlerden biri haline gelmiştir. Suriye'de yaşanan krizin özellikle insani boyutunun da dünya gündeminin bir numaralı olayı haline gelmesi ile birlikte Kırım işgali unutulmuş gibi görülsede Rusya'ya karşı açılacak yeni bir cephenin Ukrayna ve Kırım üzerinden açılması oldukça yüksek ihtimaldir. Dolayısı ile Kırım dondurucuda ısıtılmayı bekleyen bir sorun olarak masaya geleceği gün beklemektedir.

Ukrayna bağımsızlığı kazandığı günden bugüne ülkenin tamamında kontrolü sağlamada zorlanmaktadır. ABD, AB ve Rusya arasında yaşanan siyasi ve ekonomik mücadele Ukrayna ulus inşasının önündeki en büyük engellerden biridir. Rusya, NATO ve AB'nin genişlemesi sınırlarına dayandıkça algıladığı tehdidi yaşam mücadelesi olarak görmekte ve Gürcistan'da olduğu gibi Ukrayna'da da sıfır toplamlı oyun yaklaşımıyla hareket etmektedir (Bingöl, 2014). Avrupa Birliği ile üyelik süreci devam eden bir ülke ile ilgili olarak ciddi gelişmelerin yaşandığı Ukrayna'daki bu gelişmelere AB'nin vermiş olduğu tepkilere bakınca bu süreçte AB'nin de etkisinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreç Avrupa-Atlantik hattında ve AB ülkeleri arasında çatlaklara sebep olabilir mi? sorusunu da gündeme taşımaktadır. AB, Ukrayna'da ABD'nin politikalarına direnç gösteriyor ve sonucundan kesin emin olmadığı, zarar görebileceği bir durumda ABD'nin sopası olmak istemiyor olabilir. Nitekim Batı bloğundaki bu etkisizliğin temel sebeplerinden ve Rusya'nın cüretkâr adımlar atmasındaki sebeplerden biri Batı'nın kararsızlığı olmuştur. Diğer taraftan Rusya'ya köşesine, bölgesine sıkıştırılmak istenen bir ülke olarak bakıldığında belki de çatışma ve savaş, petrol ve doğal gaz dışında Rusya'nın elinde kalan kozları olarak görülebilir. Ancak bu yaklaşım da AB ülkelerini fazlası ile tedirgin edecektir. Özellikle ciddi ekonomik krizin yaşadığı AB bölgesi yeni bir sıcak ya da soğuk savaşı istememekte, uluslararası normlar çerçevesinde sorunun çözülmesinden yana tavır aldığı gözlenmektedir.

3. İç Dinamikleri ile Ukrayna

Siyasi ve ekonomik olarak istikrar arayan ülkelerden biri olan Ukrayna'da adalet ve özgürlükler konusunda olumsuz gelişmeler de yaşanmakta, siyasi ve ekonomik kırılganlık iç kutuplaşmaları tetikleyerek iktidarın çok sık değişmesine neden olmaktadır. İktidar değişikliklerinden dolayı toplum-devlet ilişkisinde sorunlar yaşayan Ukrayna'da iç ve dış aktörlerin olumsuz etkileri de fazla olmaktadır. Ukrayna'nın iç siyasetinde bağımsızlığın kazanıldığı 1991'den günümüze AB, ABD ve Rusya'nın etkisi fazladır. Rusya, ülkenin doğusunda ve güneyindeki etnik Rus nüfusu ile Ukrayna'nın Rusya'ya ekonomik bağımlılığını kullanarak siyaseti yönlendirmeye çalışırken, batı ise sivil toplum kuruluşları, AB ve NATO vasıtasıyla etkili olmaktadır. 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim'in ulusal ve uluslararası dinamikleri 21 Kasım 2013'te Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayı ertelemesinin ardından yeniden harekete geçmiş ve protesto gösterileri iç ve dış dinamiklerin etkisi ile farklı bir boyut kazanmıştır (Koçak, 2014). Protesto gösterilerini sonlandıramayan ve süreci yönetemeyen Yanukoviç meşruiyetini kaybetmesi nedeniyle 22 Şubat'ta ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ardından Ukrayna Parlamentosu tarafından azledilerek geçici bir hükümet oluşturulmuş ve iktidarın değiştiği tescil etmiştir. Kiev'deki siyasi kriz aşılıma çalışılırken, 27 Şubat'ta Rusya'nın beklenmedik bir şekilde Kırım yarımadasına özel kuvvetlerini çıkarması ve burada kontrolü ele geçirmesi, durumu ülke içi bir krizden bölgesel ve uluslararası bir krize dönüştürmüştür (İmanmeyli, 2014).

Ukraynalıların 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim'den beklentisi Avrupa Birliği'ne üyelik yönünde güçlü adımlar atılarak, AB'ye üye olmak, ülke içinde ve bölgede kalıcı dengelerin tesis edilmesini sağlamaktır. Ancak gerek AB ile Ukrayna'nın iç dinamiklerinden gerekse uluslararası sıkıntılardan kaynaklanan meselelerden bu adımlar atılamamıştır. Kırılgan bir hat üzerinde yer alan Ukrayna için aktörler bu süre zarfında direk müdahalede bulunmamış dolaylı yollardan etki altına almaya çalışmıştır. Ancak Rusya'nın Kırım'ı işgali ile birlikte Ukrayna hattında büyük kırılma gerçekleşmiştir. Bu kırılma sadece Ukrayna, Rusya arasında değil aynı zamanda Rusya ile AB ve ABD daha da genelleştirilecek olursa Doğu-Batı Blokları arasında olmuş dolayısı ile yer kürenin siyaseten en kırılgan siyasi fay hatlarından biri yeniden aktif hale gelmiştir.

Ukrayna siyasi açıdan doğu ile batı arasında parçalanmış bir ülke (torn country) örneği teşkil etmektedir. Nüfusun çoğunluğu Hristiyan olsa da farklı mezhep ve kiliselere mensup olmaları parçalanmışlık görüntüsünü güçlendirmektedir (Bayraklı, 2014). 5 Ocak 2019 tarihinde Fener Rum Patriği Bartholomeos'un yüzyıllardır Moskova'ya bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ne bağımsızlık kazandıran kararnameyi imzalayarak, devlet başkanı Petro Porosenko'nun da katıldığı törenle yeni birleşik kilisenin lideri Mitropolit Epifaniy'e vermesi de Ukrayna'nın her açıdan Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulma isteğinin güçlü bir göstergesidir. Nitekim bu kararı *"Bugün tarihi kutsal bir gün olarak geçecek. Bugün Rusya'dan nihai bağımsızlığın elde edildiği gün. Bu, Putinsiz ve Kirillsiz (Moskova Patriği) bir kilise"* sözleri ile duyuran Porosenko dini bağımsızlığı nihai bağımsızlığın da bir ifadesi olarak sunmuştur (BBC, 2019). Nitekim Ukrayna'da kiliseler arasındaki savaş uzun yıllardır önemli bir tartışma konusu olmaya devam ederken Ukrayna'nın böyle bir hamle ile birlikte konuyu daha uluslararası bir düzeye çektiği görülmüş-

tür. Rusya, Ukrayna ve Kırım meselesini bir iç mesele olarak görme isteğinde iken Ukrayna konuyu hassas zeminlerde uluslararası düzeye çekerek AB ve ABD'nin desteğini alarak bağımsızlığının Rusya tarafından da tam tescilini talep etmektedir.

Sovyet sonrası dönem, Batı ve Rusya yanlısı olarak açıklanmaya çalışılsa da gelişen siyasi ve ekonomik olayları doğru anlamak için bu bakış açısının yeterli olmadığını düşünen analistler de bulunmaktadır. Ülkeyi yönetenlerin pragmatist davrandıkları, Batı ve Rusya arasında bir denge politikası yürütmeye çalıştıkları ifade edilmektedir (İmanbeyli, 2014). Her iki tarafı memnun etmeye yönelik bu denge politikasının da siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlık oluşturduğu ve başta Rusya olmak üzere birçok devletin bu durumdan fayda sağlamaya çalıştığı da görülmektedir.

Ukrayna ve Kırım meselesi soğuk savaş sonrası dönemde dizginlenmeye çalışılan Atlantik ile Avrasya bloku çekişmesini yeniden açığa çıkarmıştır. Ukrayna'yı etki ve nüfus alanı olarak gören Rusya için tarihi, ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan çok yönlü bağlarla Moskova'ya bağlı olmasından dolayı Ukrayna'nın tercihi muhakkak Rusya olmalıdır. Rusya bu durumu gerçekleştirmek için doğalgaz, ekonomik ilişkiler, göçmenler gibi meseleleri kendi lehine kullanmaktadır. Batı'nın Ukrayna'nın borçlarını ödenmesi ve reformların yapılması için ihtiyacı olan maddi desteği rüşvet ve yolsuzluklar nedeni ile verme konusundaki isteksizliği Ukrayna'nın tercihini de etkilemektedir (Özbay, 2014). Görünen o ki Ukrayna konum ve durum itibarı ile AB ve Rusya arasında sıkışmış bir durumdadır. ABD ise AB ve sivil toplum kuruluşları üzerinden Ukrayna krizine etki etmeye çalışmaktadır. Henüz doğrudan müdahale seçeneğinin masada olmadığı görülmektedir. Ne Rusya'nın ne de ABD'nin Ukrayna'dan vazgeçmesi de mümkün değildir. Rusya gerektiği takdirde çatışma seçeneğine daha yakın dursa da ABD ekonomik, sosyal ve siyasi patlamalar sonucu ortaya çıkan "devrim" fikrini kullanarak etkili olmaya çalışmaktadır. Nitekim daha önce ABD'nin Soros eksenli hamlesi Ukrayna'da rejimi seçimle değiştirmeyi de başarmıştır. Rusya bu yeni saldırı türüne karşı hazırlıksız yakalanmış ve bu süreçlerde ilgili ülkelerde kontrolü kaybetmiştir. Rusya doğal gaz ve boru hatlarını özellikle AB'ye karşı silah olarak kullanması ile birlikte kaybettiği mevzileri geri kazanmaya başlamıştır. Özellikle Ukrayna'da çok etkili olan bu politika sonucu Avrupa ülkelerinin de Rusya'ya karşı elini zayıflatmıştır (Günay, 2010).

AB üyesi olmak Ukrayna'nın ulusal bütünlüğünü tam olarak sağlayabilmesinde önemli bir faktör olduğundan özellikle Batı yanlısı kesim tarafından istenmektedir. Ancak Turuncu Devrim sonrasında ekonominin iyiye gitmemesi, AB'den olumlu mesajların gelmemesi, Ukrayna'da AB ve NATO üyeliğini destekleyenlerin oranını giderek düşürmektedir. Ukraynalı yetkililer 2008 yılında patlayan Gürcistan-Rusya savaşı ve ardından yaşanan gelişmelerden de fazlası ile etkilenmişlerdir. Rus tankları Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e girmek üzere iken durmuşlar ve bu sırada ne NATO'nun ne de AB'nin Gürcistan'a yardımcı olmaması Ukraynalı siyasetçileri oldukça etkilemiş ve Batı yanlısı politikalarını yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur (Tüysüzoğlu, 2011). Görüldüğü üzere iç dinamiklerin çok faktörlü ve kısa süre içerisinde oldukça değişken olduğu Ukrayna için uzun vadeli politikalar ve stratejiler üretmek neredeyse imkânsızdır. İç dinamiklerin siyasi ve ekonomik açıdan dışa bağımlılığın fazlalığı dolayısı ile Ukrayna'nın geleceğinde dış aktörler önemli yer işgal etmektedir.

4. Dış Dinamikler

Ukrayna'da günümüzde yaşayan gelişmelerde uzun zamandır etkili olan iç ve dış aktörlerin etkilerinin özellikle altını çizmek gerekir. İç aktörlerin de dış aktörlerin etkisi ve etkinliği sayesinde ülke içinde pozisyonlarını belirleyebildikleri ve koruyabildikleri görülmektedir. Dolayısı ile Ukrayna'da yaşananlar bir ülkenin iç krizi olmaktan çıkmış küresel güçlerin oyun sahalarından biri haline gelen bu topraklarda çıkarılan krizler haline gelmiştir. Bu krizleri doğru okuyabilmek için bu süreçte etkili olan aktörleri de incelemek gerekir. Elbette ki bu aktörlerin tek hedefi Ukrayna değildir özellikle Ukrayna'nın da kıyısı bulunduğu Karadeniz'de ABD ve Rusya arasında ciddi hâkimiyet mücadelesi bulunmaktadır. ABD'nin Karadeniz Havzası'na olan ilgisi oldukça açıktır. Soğuk Savaş sonrasında ABD Karadeniz ve Hazar Havzalarında etkili olamamıştır. ABD'nin Karadeniz'de var olma isteğine gerek Montrö Sözleşme şartlarının gerekse Karadeniz'deki barış ortamının bozulması tehlikelerinden dolayı Türkiye de karşı çıkmaktadır. Karadeniz Havzası'na hâkim olan bir gücün Kafkasya, Balkanlar ve Hazar bölgelerinde üstünlük kurması da kaçınılmazdır. Nitekim AB üyesi olan Bulgaristan ve Romanya dışında Gürcistan, Moldova, Ukrayna gibi ülkelerin hepsinde siyasal ve etnik kamplaşmalar oluşmuş durumdadır (Tüysüzoğlu, 2011). Türkiye'de de özellikle siyasal kamplaşmanın had safhada olduğu göz önüne alınırsa Türkiye'nin de yakın zamanda seçim yapma zorunluluğuna itileceği ifade edilebilir. Türk dış politikasının Ortadoğu'da kilitlendiği bir dönemde Karadeniz'deki gelişmelerde aktif olarak rol olması zorlaşmakta belki de zorlaştırılmaktadır. Karadeniz Havzası'nın giderek artan jeopolitik önemine Türkiye'nin kayıtsız kalması mümkün değildir.

Karadeniz'in artan jeopolitik öneminde etkili olan faktör öncelikle Karadeniz'in ABD'nin Orta Doğu'ya ve Orta Asya'ya ulaşımı açısından stratejik bir konumda olması gösterilebilir. Nitekim daha önce "Doğu-Batı Enerji Koridoru" olarak literatüre girmesine karşın günümüzde "Karadeniz Güvenlik Koridoru" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca gerek Rusya'nın gerekse İran'ın askeri hareketlerini izlemek ve kontrol altına almak açısından da önemli bir merkezdir. Tüm bunların dışında 11 Eylül saldırıları sonrasında dünya petrolünün %65'ini ve doğal gazın %40'ını bulduran ve giderek istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif olabilecek enerji kaynakları arayışı da önemli bir etkidir (Koçer, 2011). Karadeniz ve Hazar Havzaları petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu kaynakların Batı'ya güvenli aktarılmasında Karadeniz ön plana çıkmakta ve dolayısı ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler de bu süreçte önem kazanmaktadır. Ukrayna krizini Karadeniz'deki hâkimiyet mücadelesi üzerinden de okumakta fayda bulunmaktadır. Ancak unutulmaması gereken mevzulardan biri de ABD'nin müttefik ülkeler üzerine de operasyonlar yürütebileceğidir. Karadeniz hâkimiyeti aynı zamanda Türkiye üzerinde de daha fazla kontrolü sağlama adına önemli bir adımdır. Türkiye'nin eksen değişikliğine gittiği, Doğu'ya yaklaştığı, yakınlaştığı söylemlerinin arttığı bir dönemde Türkiye'nin de ABD'nin hedef tahtasına girme olasılığı yüksektir. Özellikle Türkiye'nin güney komşuları Irak ve Suriye ile yaşadığı ciddi sıkıntılara ek olarak her yıl Ermeni lobilerinin ABD Meclisi üzerinden yaptığı baskılar sonuç verdiği takdirde, ki bunlar aslında sadece görünür sebepler olacaktır, Karadeniz Türkiye'ye karşı da üs olarak kullanılabilir. Dolayısı ile Ukrayna'daki gelişmeleri doğru okuyabilmek Türkiye açısından son derece önemlidir. Bu nedenle Ukrayna'da etkili

olan aktörleri ve hedeflerini küresel ve bölgesel açıdan değerlendirmek gerekmektedir.

5. Rusya Etkisi

Rusya ve Ukrayna arasında yakın ve tarihi bağlar her zaman var olmuştur. Buna karşılık, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Ukrayna'nın statüsünü belirleyen 1994 tarihli Memorandum, Kırım'ın işgal edilmesi ile birlikte, günümüzde bu belgenin garantörlerinden biri olan Rusya tarafından ağır bir biçimde ihlal edilmiştir (Aydingün, 2014). Rusya Ukrayna'yı bağımsız bir devletten ziyade kendine bağımlı bir devlet olarak değerlendirmektedir (Özdal ve Demydova, 2011). Ukrayna ve Rusya özellikle gaz konusunda birbirlerine oldukça bağımlıdır. Gaz krizinin yaşandığı yıllarda Rusya Ukrayna'nın gaz ihtiyacının yaklaşık %70'ini karşılaması Ukrayna'nın Rusya'ya olan bağımlılığını göstermektedir. Buna karşın Rusya'nın Avrupa'nın kazançlı pazarlarına yaptığı gaz ihracatının yaklaşık %80'ini Ukrayna boru hatları üzerinden yapması da Rusya'nın Ukrayna'ya olan bağımlılığının bir göstergesidir (Lee, 2017). Kırım'ın işgaline ve Ukrayna'da siyasî otoritenin çözülmesine rağmen gaz akışı devam etmiş ve gaz diplomasisi ile başlayan bu süreç Doğu Ukrayna'da çatışmaları harekete geçirmiştir. Moskova 2014-2015 yıllarından itibaren ABD ve NATO güçlerine karşı dünyanın birçok yerinde kışkırtıcı askeri karşılamalar yapmaktadır (Stulberg, 2017). Rusya ve Ukrayna arasındaki mücadeleyi sadece ve öncelikle enerji savaşı olarak görmemek gerekir. Bu mücadele çok katmanlı bir mücadele olup güç, bölge, iç siyaseti de kapsayan çok geniş bir alanda cereyan etmektedir, hatta enerji *direk savaş* sebebi (casus belli) olarak da görülmemektedir (Graaf ve Colgan, 2017). Rusya, Yakın Çevre doktrini çerçevesinde ele aldığı Ukrayna'nın kendi etki alanından çıkmasına izin veremez ve bunu engellemek için Batı'nın yapabileceğinden çok daha fazlasını gerçekleştirmeye hazır olduğunu göstermiştir. Ayrıca Ukrayna, Rusya'nın kurma çabasında olduğu Avrasya Birliği'nin de en önemli ülkelerinden biridir. Rusya, Ukrayna'nın AB ile ilişkilerine karşı olumsuz değilse de siyasî ve ekonomik olarak tamamen AB'nin yörüngesine girmesine ise sıcak bakmamaktadır. Özellikle NATO ile olan ilişkilerini kendi güvenliği için bir tehdit olarak algılamaktadır. Ukrayna krizi NATO ile Rusya ilişkisinde devrilme noktası olarak belirginleşmiştir (Sperling Ve Webber, 2016).

SSCB'nin yıkılışını 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olarak gören Vladimir Putin'in, 2008 yılında Bükreş'teki bir NATO toplantısı sonrasında dönemin Amerikan Başkanı George W. Bush'a: "Anlamıyorsun George, Ukrayna bir devlet bile değil. Ukrayna dediğin nedir ki? Bir kısmı Doğu Avrupa toprağı, büyük bölümü ise bizim hediyeğimiz" şeklindeki ifadesi Rusların Ukrayna ve Ukraynalılara bakışını çok iyi yansıtmaktadır (Temur, 2010). Rusya, Avrupa'nın Ukrayna ve diğer Sovyet sonrası ülkelerdeki tercihine tepki olarak kendi bölgesel ekonomik entegrasyonunu güçlendirmektedir. Putin Rusya'nın yeniden büyük güç olması için Sovyet sonrası ülkeler üzerindeki bölgesel etkisini yeniden organize etmektedir (Gehring vd., 2017). Putin aslında eski bir hayali günümüz modern dünyasına uyarlama peşinde olan bir lider olarak görülebilir. Özellikle "Her kim ki Sovyetler Birliği'nin çöküşünden dolayı üzülüyor onun kalbi yoktur, her kim ki onu eski haliyle canlandırmak istiyor, onun akli yoktur." ifadesinde bu durum açıkça görülmektedir. Rusya tarafından yapılan açıklamalarda Sovyetler Birliği'nin yeniden canlandırma konusunda resmi tavır her zaman «hayır» yönlü olsa da Moskova'nın izlediği politikalara bakıldığında bu soruya

«evet» demek mümkündür. Rusya'nın öncelikli hedefleri önce Gümrük Birliği sonrasında da Avrasya Birliği'ni gerçekleştirmek (Özbay, 2014). Putin 2011 yılında ikinci kez iktidara geldikten sonra Avrasya Birliği projesi dış politikada birinci öncelik haline gelmiştir. Modern Rus dış politikasının mimarı, Avrasyacı ekolün öncü fikir adamlardan Aleksander Dugin çok kutuplu dünyanın Rusya'nın bu politikasına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Avrasya Birliği düşüncesini Rusya'nın Batı merkezli küreselleşme sürecine karşı bölgeselleşme yoluyla tepki koyduğu bir oluşum olarak değerlendirmek mümkündür (Erdem ve Mammadov, 2013).

Gürcistan ve Ukrayna'daki müdahaleleri ile Rusya kendisine karşı jeopolitik çevreleme ve kuşatmaya girişen Avrupa/Atlantik blokuna meydan okumuş ve Kırım'ın işgali ile birlikte tepkisini de en üst seviyede göstermiştir. İşgalin Rusya anayasasına ve uluslararası hukuk normlarına uygun hale getirilme çabası da tartışmayı silahlı alandan diplomatik ve hukuki alana çekme başarısı olarak görülebilir. BM güvenlik konseyinin daimi üyesi, güçlü askeri kuvvetleri ve uluslararası siyasi ve ekonomik sitemde yeri olan Rusya kendisine karşı uygulanacak yaptırımlara direnç göstermektedir (Özbay, 2014). Bu durumda Rusya'nın özellikle ekonomik yaptırımlara ne kadar direnç gösterebileceği önemlidir. ABD ve AB Rusya'yı dize getirmek için öncelikle ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamış ve kısmen de olsa Rusya üzerinde etkili olmuştur. Bu yaptırımlar Ukrayna politikasını değiştirecek düzeyde olmasa da önümüzdeki yıllarda Rusya'nın iç ve dış politikasında etkili olması beklenmektedir.

6. Avrupa Birliği İle İlişkiler

Soğuk savaş sonrasında bağımsızlığını kazanan birçok Doğu Avrupa ülkesi bugün Avrupa Birliği üyesi olmuştur. Birliğin genişleme sürecine bağlı olarak ilk kez 1999 yılında Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya birliğe dâhil olurken, 2004 yılında ise Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya birliğe üye kabul edilmiştir. 2008 yılında Bükreş'te gerçekleştirilen zirvede Gürcistan ve Ukrayna'nın da birliğe dâhil edilme süreci ile ilgili gelişmeler görüldüğünde Fransa ve Almanya Rusya'nın haksız yere kışkırtılacağını ifade ederek bu genişlemeye karşı çıkmışlardır. Bu süreçte Ukrayna ve Gürcistan için normal üyelik süreci başlatılmamış olsa da NATO üyesi olabilecekleri ifade edilmiş ancak bu durum da Rusya'nın büyük tepkisini çekecek kendi güvenliğini tehdit eden bir mesele olarak görülmüştür. Zira Rus liderler Ukrayna'dan sonra Batı'nın sosyal mühendisliğinde sıranın Rusya'da olduğunu düşünerek endişelerini dile getirmişlerdir. Rusya Batı'nın bu adımlarını Avrupa'nın da güvenliğini tehdit eden tehlikeli adımlar olarak görmüştür (Mearsheimer, 2014). AB ile Ukrayna arasında oldukça sorunlu ve karmaşık ilişkilerin başladığı bu dönemden sonra Ukrayna ile ilişkiler gelişmeye devam etmiş, Avrupa Birliği ortaklık ve işbirliği konularında istekli olsa da Rusya ile ilgili çekinceler dolayısı ile Ukrayna'nın Birliğe üye olarak alınması için pek hızlı hareket edilmemiştir. 1998 yılında Ortaklık ve İşbirliği antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile başlayan bu süreç 2013 yılında Ukrayna hükümetinin ilgili anlaşmaları ertelemesi AB taraftarı halkın sokaklara dökülmesine neden olmuş ve aylar süren protestolar sonucunda hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır (İmanbeyli, 2014). Rusya bir darbe olarak nitelendirildiği bu gelişmeler karşısında Kırım'daki Rus nüfusun güvenliğini gerekçe göstererek Kırım'ı *de facto* olarak işgal etmiştir. Avrupa Birliği Ukrayna krizinde hızlı ve bir bütün olarak hareket ede-

memiştir. Donald Rumsfeld'in "eski" ve "yeni" Avrupa olarak nitelendirdiği ülkelerin farklı görüşleri bulunmaktadır (Bayraklı, 2014). Nitekim AB'nin en güçlü üyelerinden bir olan Almanya, Schröder döneminde Turuncu Devrim'e de mesafeli durmuş ve bunun üzerinden Rusya'yı rahatsız edecek bir politika hamlesinden kaçınmıştı. Aradan geçen seneler Almanya'nın stratejik önceliklerini çok değiştirmemiş ve Almanya bu süreçte de benzer bir tavır ortaya koymuştur (Koçak, 2014).

Almanya ve Rusya arasındaki stratejik yakınlaşmanın günümüz Rus jeopolitiğinin mimarlarından Dugin tarafından özellikle savunulduğunu da belirtmek gerekir. Dugin (2016) Almanya ile aralarında dolaysız ve açık bir sınır oluşturmayı ve hatta ileride Berlin-Moskova eksenini üzerinde tek stratejik blok oluşturmanın gerekliliğini düşünmektedir. Rus-Ukrayna ilişkilerine başından itibaren iki taraflı değil, Almanya'yı da dâhil ederek üç taraflı bakmak gerektiğini, Moskova-Berlin ekseninin Büyük Rusya ve Büyük Almanya'nın gelişmesinin temelini atacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda Kaliningard vilayetini (Doğu Prusya) Almanya'ya geri vermeyi makul görmekle birlikte bunun karşılığında ise eş zamanlı olarak Baltık ülkeleri, Polonya, Moldova ve Ukrayna'nın tampon bölgeler olarak jeopolitik dönüşüme tabi tutulmasında Almanya'nın desteğini beklemektedir.

Rusya'nın AB üye ülkeleri içerisinde trojan atları geliştirmeye çalıştığı da ileri sürülen görüşlerden biridir. Bu durum özellikle Ukrayna krizinde görünür hale gelmiştir. AB'nin Doğru Avrupa Ortaklık politikalarında önemli etkileri olan Polonya, Baltık ülkeleri ve İsveç Rusya'yı önemli bir tehdit olarak görürken Almanya ve Fransa'nın Rusya'yı bir rakipten ziyade ortak olarak görme eğilimi dolayısı ile Avrupa Birliği'nin üç büyük ülkesi İngiltere, Almanya ve Fransa arasında da alışılmadık gelişmelere neden olmuştur. Bu durum AB geneline de yansımış ve AB'nin Rusya politikasında bölünmelere yol açmıştır. AB'nin 2000'lerin sonlarında değişmeye başlayan Rusya ile ilgili tutumu özellikle 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan savaşında belirgin hale gelmiştir. 2015 yılında Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi Macaristan, İtalya, Yunanistan ve GKRY'yi (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) Rusya için olumlu duruşları olan ülkeler olarak lanse etmiştir. Bunlardan Yunanistan ve GKRY trojan atları olarak tanımlanmıştır (Orenstein ve Kelemen, 2017).

Avrupa için yakın çevrede askeri güç kullanımı olmayan yaklaşımlar dikkat çekmektedir. AB'nin güç ve cazibesini devam ettirmesinin en iyi yolu olarak komşu ülkelerin bağımsızlıklarını kuvvetlendirmesine destek olmak ve Rusya'nın girişimlerine direnmek olarak ifade edilmiştir (Popescu, Wilson; 2009). AB, Ukrayna'yı bağımsızlık sonrası "Yeni Bağımsız Ülkeler" kategorisine sokmuş ve batı komşularından ayırmıştır. Ayrıca Ukrayna'da demokrasinin seviyesi, insan hakları ihlalleri, muhalefetin bastırılması ve Ukrayna'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerini yoğunlaştırması, Avrupa'nın Ukrayna'yı 'güvenilir' bir ortak olarak görmesini engellemektedir (Özdal ve Demydova, 2011). Bunlara ek olarak Ukrayna'nın nüfusu ve AB'nin reformla değişen karar mekanizması ile güç dengelerinin değişeceği korkusu, Rusya etkisinde bir ülkenin Birliğe dâhil olmasından duyulan rahatsızlıklar da eklendiğinde AB'nin Ukrayna'yı Birliğe neden dâhil etmek istemediğini anlaşılır kılmaktadır. Özellikle 2004 yılında Avrupa Birliği'nin, Ukrayna'yı AB Komşuluk Politikası içine dâhil etmiş olması Ukrayna için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Mısır, İsrail, Cezayir gibi Avrupa'ya sınırı bulunmayan ülkelerin bulunduğu bu gruba dâhil olmak Ukrayna'nın AB umutlarını hiçe saymak olarak algılan-

miştir. Ayrıca Yunanistan ekonomik kriz yaşarken AB'nin gerekli ve yeterli desteği vermemesi ve çok ağır şartlar sunması da Ukrayna açısından tedirginlikle takip edilmiştir (Duran, 2010). AB üyesi olan bir ülkeye bile yardım etmede bu kadar zorlanan AB'nin Ukrayna için umut olmaktan çıkmasında Yunanistan krizi önemli bir etkidir. Ukrayna en çok ihtiyacı olduğu dönemde ne ekonomik ne de siyasi destek bulamadığı AB'den yönünü biraz da mecburi olarak Rusya'ya dönmek zorunda kalmıştır. Bir bakıma AB'nin yetersiz teşvik ve desteğinden dolayı yaptırımlar altında ezilmemeyi tercih etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla AB, Ukrayna'nın bağımsızlığı ile başlayan ve Turuncu Devrim ile de kendisine daha fazla yakınlaşan Ukrayna'ya gereken ilgiyi göstermediğinden dolayı Rusya'nın etki ve gücünün az olduğu bu dönemi elinden kaçırmış ve Rusya'nın yeniden Ukrayna'da etkin bir güç olarak konumlanmasına izin vermiştir. AB'den destek bulamayan Ukrayna'nın Rusya karşısında gerek siyasi gerekse ekonomik olarak direnmesi mümkün görünmemektedir. Sadece Rusya'nın doğal gaz yaptırımları bile hem Ukrayna hem de AB için mücadele edilmesi zor güç gösterisidir. ABD sürece müdahil olmadığı sürece AB'nin Ukrayna üzerinde ve Rusya karşısında etkili olması mümkün değildir, ekonomik sıkıntılarla boğuşan AB'nin bu konuda istekli olduğu da söylenemez.

Ukrayna krizi aynı zamanda Batı ve Rusya arasında bir propaganda savaşı olarak da gündeme gelmiştir (Barreett, 2017). Nitekim Rusya'nın Kırım'ı işgali Kremlin'in dış siyasetinde esaslı bir değişimin yaşandığını göstermiştir. Rusya bu hamle ile birlikte devlet temelli dış siyaset paradigmasından, etnik-milliyetçi temelli paradigma değişikliğine yönelmiştir (Tsygankov, 2015). Ukrayna krizini başta AB olmak üzere Batı'nın hatası olarak gören akademik çalışmalar da bulunmaktadır (Mearsheimer, 2014; Scazzieri, 2017). Ukrayna krizinin kökü olarak NATO'nun genişleme ve de Ukrayna'yı Rusya'nın yörüngesinden çıkarıp Batı'ya entegre etme çabaları olduğu ileri sürülmektedir. Batı'nın körlüğüne dair hâkim olan açıklama Batı'nın dünyaya liberal gözlükler ile bakmasıdır. Batı daha fazla devlet ile daha fazla demokratik ve daha fazla barışçıl olacağını düşünmektedir. Aynı zamanda son on yılda Rusya'nın politikalarındaki değişimleri AB ülkelerinin idrak edememesi "uyur-gezerlik" olarak görülmektedir, bu durumun özellikle Ukrayna krizi ile açıkça kanıtlandığı ifade edilmektedir. Tarihi, ekonomik ve kimlik meselelerinden dolayı Gürcistan özellikle Ukrayna Rusya'nın kırımını çizgileridir. 2008 NATO zirvesinde başkan olan Putin'in uyarılarına rağmen Hırvatistan ve Arnavutluk üyelik için davet edilirken Gürcistan ve Ukrayna için de muhtemel adaylık kapıları açılmıştır. Bizzat Bush tarafından bu ülkelerin NATO üyesi ülkeler olacağı açıklanmıştır. Bu hareketle birlikte Batı özellikle NATO, açıkça Rusya'nın kırmızı çizgisini aşmıştır. Ukrayna batıda Rusya ile en uzun sınıra sahip ülkedir. Napolyon ve Hitler bu sınırdan Rusya'yı fethetme girişimlerinde bulunmuşlardır. Rus stratejistler Ukrayna'yı tampon devlet olarak muhafaza etmek istemektedir. Soğuk Savaş kaybeden Rusya için bunun ne anlama geldiğini Batı tam olarak hiçbir zaman anlamamıştır. Batı limitsiz bir şekilde AB ve NATO genişlemesi isteyerek Rusya'yı kıskırtmıştır. Ukrayna krizi Rusya'nın cesur hareketleri ve illegal istekleri nedeniyle değil Amerika ve AB'in Ukrayna'yı Rusya'nın yörüngesinden çıkartıp AB etkisine almak istemesi ile başlamıştır. (Sauer, 2017).

7. ABD Etkisi

Siyasi bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren Ukrayna ile siyasi ilişkiler kuran ABD, Ukrayna'nın liberal demokrasiye

geçişini, AB ile yakınlaşmasını ve NATO ile bütünleşmesini istemektedir. 2004 yılındaki Turuncu Devrim'de ABD'nin rolü her zaman tartışma konusu olsa da 2013 yılındaki protestolarda ABD'nin aktif bir biçimde yer almadığı görülebilir. Nitekim ABD'deki siyasi çevreler Ukrayna'da oynanması gereken rol konusunda farklı düşünmektedir. Ukrayna'nın ABD için stratejik öneminden bahsedenler olduğu gibi bazıları da Ukrayna iç dengelerinin batı yanlısı bir dönüşümü mümkün kılmadığını, bu nedenle ABD ve AB'nin daha fazla baskı yaparak ülkeyi bölünmeye götürecek politika izlememesi gerektiğini dile getirmektedirler. ABD aynı zamanda Ukrayna krizinin Rusya tarafından "sıfır toplamı bir oyun" olarak görüldüğünün farkında olarak temkinli yaklaşmaktadır (Bingöl, 2014).

Brezinski'nin jeopolitik ödül olarak gördüğü Avrasya'da ABD'nin Rusya'ya karşı renkli devrimlerden sonra kısmen pasif duruma geçmesi oldukça ilgi çekici bir durumdur. Rusya'nın ekonomik ve siyasi açıdan toparlanmasına yardım ettikten sonra, renkli devrim şokları ile Rusya'nın yeniden küresel sahneye çıkmasını sağlamasının nedenleri elbette ki çok tartışılabilir. Ancak özellikle ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası Ortadoğu ve Afrika'da yürüttüğü operasyonlar ile İslam düşmanı olarak algılanmasının ötesinde bu algının kesinleşme arifesinde Rusya'nın sahneye çıkarak Soğuk Savaş perdelemesi yapması oldukça dikkat çekicidir. ABD, Rusya'nın yeniden küresel sahneye çıkmasını İslam düşmanı ülke olarak anılma algısını kırmak ve yok etmek için kullanmak isteyebilir. Öyle ki ABD, Rusya AB'yi tehdit etmediği, ABD'nin Güneydoğu Asya, Ortadoğu ve Afrika'daki politikalarına ses çıkarmadığı müddetçe bölgesel kontrolü Rusya'ya devretmiş gibi görünmektedir. Önümüzdeki süreçte ABD'nin dikkatle izleyeceği mevzu Rusya'nın bölgesel liderlik ile yetinip yetinmeyeceği olacaktır. Nitekim Rusya açısından bu durum önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Özellikle dünyada ABD'nin gerek ekonomik gerek siyasi politikalarına tepkilerin fazla olduğu bir dönemde Doğu blokuna dâhil edeceği Çin, İran ve Türkiye'nin de desteğiyle Batı'ya karşı bir meydan okumaya girişebilir. Son yıllarda özellikle Türkiye için önemli avantajlar sağlayan enerji politikalarını açıklayarak Rusya'nın Türkiye'yi kendi cephesine katma çabaları da Rusya'nın bölgesel liderlik ile yetinmeyeceği ve ABD'ye karşı açık bir rekabete girişeceği şeklinde yorumlanabilir. ABD'nin de Rusya'dan böyle bir rekabete girişmesini beklemesi ve yeniden Soğuk Savaş senaryolarının gündeme gelmesini istemesi de Ukrayna ve Karadeniz Havzası özelinde Avrasya, Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve Afrika'nın da dâhil olduğu küresel sahne genelinde yaşanan ve yaşanacak gelişmeleri oldukça kaotik bir yapıya dönüştürmektedir.

8. Türkiye-Ukrayna İlişkileri

Son yıllarda Türkiye'nin yakın çevresinde ve hatta bizzat kendi içerisinde küresel aktörleri de ilgilendiren çok önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Ukrayna krizi ve Kırım meselesi de Türkiye'yi doğrudan etkilemeye bile sonuçları itibari ile derinden etkileyecektir. Bu nedenle Ukrayna'daki gelişmeleri Türkiye'nin geleceği açısından iyi okumak gerekir. Türkiye ve Ukrayna arasında diplomatik ilişkiler 3 Şubat 1992'de imzalanan bir protokol ile başlamış ve 2003 yılında Türkiye'nin kısa ve orta vadede örnek düzeyde ilişkilerini geliştireceği pilot ülkelerden biri olarak seçilmiştir. Türkiye ve Ukrayna arasındaki ilişkilerin ortak zemini Karadeniz Bölgesinde istikrar ve güvenlik anlayışıdır (Özdal ve Demydova, 2011). Türkiye Kırım konusunda Rusya ile tamamen ayrılmakta ve Kırım'ın Ukrayna toprağı olarak kalmasını iste-

mektedir. Ankara-Moskova hattında son yıllarda rekabetten ziyade işbirliğine yönelik bir süreç yaşansa da, tarihsel-jeopolitik gerçekler ve çıkarlar Ukrayna'da iki bölgesel gücü karşı karşıya getirmiştir. Nitekim Halil İnalçık Kırım'ın Rusya için Anadolu'yu, Boğazları, İstanbul'u tehdit etme noktasında bir atlama eşiği ve bir merkez olduğunu ifade etmektedir (Erol, 2014). Bugüne kadar Türkiye daha çok krizin tırmanmasını önlemeye çalışan arabulucu bir rol üstlenmiş olsa da Kırım'da Türkiye'yi yeni ve zorlu bir sınav daha beklemektedir. Özellikle Suriye politikasında Rusya ile yakınlaşan ve Batı ile siyasal mesafesi giderek açılan Türkiye'nin Ukrayna meselesine ve Kırım'ın işgaline olan tutumunun Rusya'ya karşı direnç gösterebilme kapasitesine bağlı olduğu açıktır. Türkiye'nin yaşadığı ekonomik, siyasi ve askeri krizler de tercihi zorlaştıran faktörlerin başında gelmektedir. Bir yandan siyasi ve ekonomik krizler ile uğraşan diğer yandan ciddi bir darbe girişimini savuşturmayı başaran Türkiye kendi iç meseleleri ile odaklanmak zorunda kalınca çevresinde gelişen olaylara da kayıtsız kalmamak için bütün gücü ile mücadeleye edebilme çabasıdadır. Ancak Türkiye'nin tüm bu iç ve dış krizler ile mücadele edebilecek siyasi, ekonomik ve toplumsal birliği henüz sağlayamadığı da görülmektedir. Siyasi açıdan toplumsal bölünmüşlük oldukça belirgin iken ekonomik olarak da dışa bağımlılık ciddi bir tehdit haline gelmiştir, hem Rusya hem de AB ve ABD'nin Türkiye'nin bu kırılgan yapısını kendi lehlerine kullanma girişimleri artık oldukça belirgin hale gelmiştir. Rus savaş uçağının düşürülmesi, Rus büyükelçinin öldürülmesi, S400 Rus füze savunma sistemlerinin alınması, 15 Temmuz darbe girişimi, Amerikan F35 savaş uçaklarının alımı ve teslimi son yıllarda Türkiye'nin tercihini zorlamaya yönelik önemli olaylar olarak görülebilir. Türkiye ulusal, bölgesel ve küresel zor şartlar ve büyük baskı altında denge politikası ile bu baskıları azaltmaya çalışsa da en nihayetinde küresel kriz ortamı Türkiye'nin de bir tercihte bulunmak zorunda kalmasına neden olabilir. Özellikle komşu ülkelerde ve çevre denizlerinde yaşanan gelişmeler Türkiye'nin sadece kendi iç meseleleri ile ilgilenerek lüksü ve zamanı olmadığını göstermiştir. Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de varlık gösteremeyen Türkiye'nin uluslararası politika geliştirme olanağı da ortadan kalkacaktır. Bu bağlamda Kırım krizi Türkiye-Rusya arasında önemli bir kırılma olsa da Türkiye'nin AB ve ABD ile olan siyasi sorunları Ukrayna konusunda Türkiye'nin elini zayıflatmaktadır. Irak ve Suriye'den sonra Karadeniz'de yeni bir krizle karşılaşan Türkiye'nin bu yeni cephede de zorlanacağı kesindir. Ukrayna krizinin özünde yine bir normun, uluslararası sistemin temel yapı taşlarından olan toprak bütünlüğü ve sınırların değişmezliği ilkelerinin, özellikle Batılı ülkelerin bu yönde taahhütte buldukları bir ülke olan Ukrayna örneğinde çığırınmasıdır. Sorun aslında Batı ile Rusya arasındaki genel denge içerisinde şekillenmektedir. Burada kritik soru, ABD önderliğindeki Batı'nın Rusya'ya karşı vereceği daha ileri düzeyde tepkileri Türkiye'nin ne ölçüde benimseyeceğidir (Kardaş, 2014). Türkiye için elbette ki ne ABD ne de Rusya'nın politikalarına tamamen bağlanması söz konusu olmamalı, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunurken Rusya ile olan ilişkilerin de önemi göz ardı edilmemelidir. Rusya'nın Kırım'dan, ABD'nin de Karadeniz'den çekilmesinin Ukrayna ve Karadeniz ülkeleri için ne denli önemli olduğu gerçeği bölgesel ve küresel hâkimiyet peşinde koşan ABD ve Rusya'ya önemle ikaz edilmelidir. Türkiye'nin tek başına böyle bir arabuluculuk yapması zor olsa da başta bölge ülkeleri ve AB'nin de desteğiyle Karadeniz'de Rusya ve ABD mücadelesinin önüne geçilmelidir. Geçilmediği takdirde yeni çatışma ve savaşların yaşanması da

kaçınılmazdır.

9. Sonuç ve Öneriler

Ukrayna'yı etkileyen iç ve dış dinamiklere baktığımızda bugün Ukrayna'daki krizin çözümünde özellikle ABD ve Rusya arasındaki ilişki ve görüşmelerin etkili olacağı görülmektedir. Burada elbette AB'nin etkisi de göz ardı edilmeyecek olsa da AB içinde de özellikle Almanya ön plana çıkmakta, krizin çözümünde arabulucu rolü üstlenme potansiyeli taşımaktadır. Ekonomik ve siyasi dengenin öncelikle Ukrayna çıkarlarına olacak şekilde yeniden yapılandırıldığı, sosyal, ekonomik ve hukuki anlamda adaletin tesis edileceği bir Ukrayna ile bu kriz uzun vadeli olarak çözülebilir. Bu sürece AB, ABD ve Rusya bu doğrultuda destek vermelidir. Tabi ki bunun için Ukrayna topraklarının Batı ve Doğu arasında mücadele alanı olarak görülmesinden vazgeçilmesi gerekir ki yakın bir gelecekte böyle bir güvenin tesis edilmesi de zordur. Gerek bölge gerekse dünya barışının sağlanması ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi adına ise Rusya bölge ve dünya barışı adına Kırım'dan kendi isteği ile tamamen çekilmeli, Rusya'nın bu jestine karşılık ABD, Doğu Avrupa ve Karadeniz'deki faaliyetlerine son vermelidir. Dış müdahaleler olmadığı müddetçe bölge ülkeleri kendi kaderlerini tayin edecek potansiyele ve olgunluğa sahiptir. Ayrıca küresel tutarlılık adına ve aslında Ukrayna'daki gelişmelerin de nedenleri arasında yer alan Suriye ve Irak'ta da bu ülkelerin toprak bütünlüğüne sahip çıkacak adımlar atılmalıdır ki yerel ve bölgesel aktörler bu sürecin küresel barış projesinin sonucu olduğunu anlamalı ve kimse yenilmişlik duygusuna kapılmamalıdır. Sorunların Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü koruyacak şekilde demokrasi, insan hakları ve özgürlük alanları genişletilerek çözümüne gidilmelidir. Batı Rusya'nın Ukrayna ile tarihi ve kültürel bağlarına, Rusya ise Ukrayna'nın demokrasi ve insan hakları taleplerine saygı duymalıdır. Ülke içinde siyasi ve ekonomik istikrar sağlandığı takdirde hem Batı'nın hem de Rusya'nın talepleri, eğer gerçekten talepleri bu ise, zaten karşılanacaktır. Ukrayna siyasi ve ekonomik çatışma arasında kalmadığı takdirde hem AB ülkelerine hem de Rusya'ya ihtiyaç duymadan uluslararası ilişkilerini yürütebilecek güçte bir ülkedir. Yerel aktörler krizleri ekonomik ve siyasi fırsat olarak görmemeli her şart ve durumda hukuk ve adaletin tesisine önem vermeli, ülkedeki yolsuzlukların önlenmesi konusunda ciddi caba sarfetmelidirler. Zira Ukrayna'nın siyasal anlamda kırılganlığının en önemli sebebi ekonomi iken yolsuzluklar bu kırılganlığın daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Ekonomik gelişmelerle güven tesis edildiği takdirde Ukrayna topraklarında yaşayan her bir vatandaş Ukrayna'nın bütünlüğüne sahip çıkacaktır. Aksi takdirde devlet-hükümet-vatandaş arasındaki ilişki her daim krizler çıkarmaya müsait olacaktır.

Ülke içindeki sağlanabilecek tüm olumlu gelişmelere rağmen eğer ki AB, ABD ve Rusya arasında Ukrayna konusunda bir uzlaşma sağlanmadığı takdirde yönetim kimin elinde olursa olsun hep bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya kalacak ve ülke genelinde hâkimiyet sorunu yaşayacaktır. Rusya'nın Kırım'ı işgali ile derinleşen ve uluslararası krize dönüşen Ukrayna krizi eğer ki barışçıl yöntemlerle çözülemez ve bu jeopolitik fay hattındaki gerilim azaltılamazsa başta Karadeniz Havzası'nda olmak üzere dünya genelinde çok daha büyük jeopolitik depremlerin yaşanması kaçınılmazdır. Sıcak çatışmaların yaşandığı ve Soğuk Savaş senaryolarının gündemde yer aldığı böyle bir dönemde bu depremlerin birçok ülkenin siyasi ve ekonomik yapısını etkilemesi kesin olduğu kadar bazılarının da toprak bütünlüğüne ciddi

darbe olacaktır. Türkiye için öncelikli olan komşu ülkelerin toprak bütünlüğünü savunmak olmalıdır, lakin jeopolitik gerçekler ve gelişmeler doğrultusunda kendi toprak bütünlüğüne ve siyasal birliğine zarar vermeyecek çözüm önerilerine de açık olmak hatta Türkiye olarak çözüm sunmak zorundadır.

Türkiye kuzeyden Karadeniz ve Ukrayna, doğudan Ermenistan ve İran, güneyden Irak ve Suriye, batıdan Yunanistan ve Ege, güneybatıdan ise Kıbrıs ve Akdeniz krizleri olmak üzere çok sayıda jeopolitik fay hattı ile çevrilmiştir. Türkiye'nin Ukrayna'daki gelişmeleri süreç ve sonuç itibarı ile çok dikkatli takip etmesi ve süreçte aktif rol olması bu fay hatlarındaki gerilimi izlemesi, olumsuz etkilerini azaltması ve süreci yönlendirebilmesi bakımından son derece önemlidir. Jeopolitik depremlerin yeryüzünde meydana gelen fiziksel depremler gibi kesin zamanı bilinmese ve tamamen kontrol edilmesi mümkün olmasa da gerilimin ve kırılganlığın arttığı jeopolitik fay hatlarının doğru tespiti sayesinde deprem öncesi ve sonrası için gerekli tedbirler alınabilir. Türkiye kısır siyasi çekişmelerin üstesinden geldiği takdirde bu tespitleri yapabilecek, gerekli tedbirleri alıp bölgesel ve küresel sahnede çözüm önerileri sunabilecek jeopolitik olgunluğa erişmiştir.

Kaynakça

- Aydingün, İ., 2014. Ukrayna-Kırım'da Gelişen Olaylar ve Türkiye, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Panel Barret, O. B., 2017. "Ukraine, Mainstream Media and Conflict Propaganda" *Journalism Studies*, 18:8, 1016-1034, DOI: 10.1080/1461670X.2015.1099461
- Bayraktar, E., 2014. Avrupa Birliği'nin Ukrayna Kriziyle İmtihani, SETA PERKPEKTİF, Sayı:40.
- BBC, 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46583594>, son erişim 5 ocak 2019
- Bingöl, O., 2014. Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel ve Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülere, Karadeniz Araştırmaları, Sayı; 41
- Brzezinski, Z., 2005. Büyük Satranç Tahtası, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- CIA, 2019. The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html> son erişim tarihi 21.012019
- Davutoğlu, A., 2010, Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul.
- Derman, G.S., Ongarova, Y., 2014. Ukrayna'da Siyasi Kriz, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:42
- Dugin, A., 2016, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, Küre Yayınları, İstanbul.
- Duran, D., 2010, Eksen Kayması Tartışmalarının Ortasında Bir Diğer Ülke: Ukrayna, http://www.bilgesam.org/incele/777/-eksen-kaymasi-tartismalarinin-ortasinda-bir-diger-ulke--ukrayna/#.VCubW_l_vi0
- Erdem, E., Mammadov H., 2013. Post Sovyet Ülkeler Arasında Bölgeselleşme Eğilimleri, International Conference on Eurasian Economies,
- Erol, M. S., 2014. Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:41
- Gafarlı, O., 2014. AB ile Rusya Arasında Ukrayna, http://www.bilgesam.org/incele/76/-ab-ile-rusya-arasinda-ukrayna/#.VCuZ_fl_vi0, Şubat
- Gehring, T., Urbanski, K., Oberthur, S., 2017, "The European Union as an Inadvertent Great Power: EU Actress and the Ukraine Crisis" *JCMS 2017 Volume 55. Number 4. pp. 727–743 DOI: 10.1111*
- Graaf, T. V.; Colgan J. D.; 2017. Russian Gas Games Or Well-Oiled Conflict? *Energy Security And The 2014 Ukraine Crisis, Energy Research & Social Science*, 24
- Günay, B., 2010. Rus Dış Politikasında Değişen Yöntemler: Ukrayna Seçimleri, http://www.bilgesam.org/incele/110/-rus-dis-politika-sinda-degis-en-yontemler--ukrayna-secimleri/#.VCucPfl_vi0
- Habertürk, 2019 <https://www.haberturk.com/haberleri/abd-savas-gemisi-karadenizde-07.01.2019>
- İmanbeyli, V., 2014. Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi, SETA PERKPEKTİF, Sayı:36
- Kardaş, Ş., Türkiye ve Ukrayna Krizi: Suriye Krizinin İzdüşümleri, *Orta-doğu*, Cilt:6, Sayı:62
- Koçak, M., 2014. Doğu ile Batı Çıkılmazında Ukrayna'da Değişim Talepleri, SETA PERSPEKTİF, Sayı:29,
- Koçer, G., 2011. Karadeniz'in Jeopolitiği ve Güvenliği, Uluslararası Deniz Hukuku'nda Kıyı Devletlerin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu, Trabzon,
- Kuzio, T., 2016. "Special Issue Ukraine Between A Constrained EU And Assertive Russia", *JCMS 2016 pp. 1–18 DOI: 10.1111/jcms.12447*
- Lee Y, 2017. "Interdependence, Issue Importance, And The 2009 Russia-Ukraine Gas Conflict," *Energy Policy, Elsevier, Vol. 102(C), Pages 199-209.*
- Mearsheimer, J., 2014. "Why tuhe Ukraine Crisis Is the West Fault: The Liberal Delusinos That Provoked Putin, Council on Foreign Relations.
- Orenstein, M. A., Kelemen R. D., 2017 "Trojan Horses in EU Foreign Policy", *JCMS, Volume 55, Number 1, Number 1. pp. 87–102 DOI: 10.1111/jcms.12441*
- Özbay, F., 2014. Rusya'nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi, 2023, Sayı:155,
- Özdemir, H., Demydova, V., 2011. Türkiye Ukrayna İlişkileri Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj, USAK Analiz, No:16,
- Popescu, N., Wilson A., 2009. "The Limits of Enlargement-Lite European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood" European Council on Foreign Relations, London.
- Scazzieri, L., 2017. "Europe, Russia and the Ukraine Crisis, the Dynamics of Coercion, *Journal of Strategic Studies*, 40:3 392-416
- Stulberg Adam N., 2017, Natural Gas and the Russia-Ukraine Crisis: Strategic Restraint and the Emerging Europe-Eurasia Gas Network, *Energy Research & Social Science* 24, 71-85
- Tarakçı, N., 2014. Yeni Bir Soğuk Savaş İçin Ukrayna mı Kullanıldı? http://www.tasam.org/tr-icerik/5230/yeni_bir_soguk_savas_icin_ukrayna_mi_kullanildi
- Temur, F., 2010. Ukrayna'da Seçim Sandıklarından "Büyük Rusya" Çıkar mı?, http://www.bilgesam.org/incele/112/-ukrayna%20%80%99da-secim-sandiklarindan-%E2%80%98buyuk-rusya%E2%80%99-cikar-mi-#.VCucO_l_vi0
- Tsygankov, 2015. A., "Vladimir Putin's Last Stand: The Sources Of Russia's Ukraine Policy", *Post-Soviet Affairs*, 31:4, 279-303, DOI: 10.1080/1060586X.2015.1005903
- Turan D, 2010. Eksen Kayması Tartışmalarının Ortasında Bir Diğer Ülke: Ukrayna, BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/incele/777/-eksen-kaymasi-tartismalarinin-ortasinda-bir-diger-ulke--ukrayna/#.XEW3ZVwzBIU>
- Turan, D.; 2014 "Ukrayna Dış Politikasında Eksen Kayması, Ukrayna'nın Rusya ile İlişkileri Batı'ya Alternatif mi?", BİLGESAM, Beyin Fırtınası 3, www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-193-2014041756ukraynadpolitikasi.ppt
- Tüysüzöğlü, G., 2011, Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı 3, Ocak.
- Sperling, J., Webber, M., 2016. "NATO and Ukraine Crisis: Collective Securitisation" *European Journal of International Security*, Vol. 2, , part 1, pp. 19–46. doi:10.1017/eis.2016.17
- Yıldırım, Y., 2010. Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü